

182-201 11 Sociale klasse, mobiliteit, trouwpatronen en politieke voorkeur

N.D. de Graaf & P. Nieuwbeerta

1 Inleiding

In het sociologische stratificatie-onderzoek zijn diverse vormen van stratificatie en openheid onderzocht. Een van de aandachtsgebieden van dit onderzoek betreft de consequenties van stratificatie voor politieke voorkeuren. Het onderzoeken van de politieke gevolgen van sociale stratificatie is interessant omdat daarmee het ongelijkheidsprobleem uit de sociologie verbonden wordt met het ordeprobleem (Ultee, Arts & Flap 1992). Een vraag die daarbij aan bod komt is: Hoe komt het dat in samenlevingen waarin tussen groepen van individuen zoveel verschil bestaat in sociale positie en kansen, en zij dus tegenstrijdige belangen hebben, mensen toch in zekere mate vreedzaam samenleven.

Onderzoek naar politiek-sociale tegenstellingen vindt plaats in twee afzonderlijke, alhoewel overlappende, disciplines: het politicologische verkiezingsonderzoek en het zojuist genoemde sociologische stratificatie-onderzoek. Het politicologische verkiezingsonderzoek houdt zich vooral bezig met het verklaren van individueel stemgedrag en de daaruit voortvloeiende verkiezingsuitslag. De sociale positie van kiezers wordt hierbij gezien als een belangrijke factor ter verklaring van het stemgedrag. De belangstelling voor de sociale positie van kiezers in de Nederlandse politicologie is echter gering. Alleen in het begin van survey-onderzoek (tot 1970) was er aandacht voor de sociale achtergrond van kiezers (Den Uyl 1951, Lijphart 1968). Onder invloed van de theoretische ideeën beschreven in het klassieke werk 'The American Voter' (Campbell et al. 1960) is in de Nederlandse politicologie de meeste aandacht uitgegaan naar verklaringen voor politieke voorkeur op basis van houdingen en waarden (Van Deth 1986). Later heeft alleen Andeweg (1982) expliciet aandacht besteed aan dit onderwerp.

In dit hoofdstuk zullen we niet alleen ingaan op de invloed van iemands eigen sociale positie (klasse) op diens politieke voorkeur, maar zullen we tevens de invloed van de sociale klasse van diens vader en partner bestuderen. In sociologische termen vertaald onderzoeken we de politieke consequenties van twee vormen van openheid in de Nederlandse samenleving. De eerste vorm betreft sociale klassenmobiliteit van vader op kind, hetgeen bekend staat als intergenerationale mobiliteit. De tweede vorm van openheid betreft de mate waarin mensen met verschillende klasseposities met elkaar trouwen. Sociologen hanteren hiervoor de term heterogamie. De relatie tussen deze vormen van openheid enerzijds en politieke voorkeur anderzijds staat centraal in de drie vraagstellingen van dit hoofdstuk:

1 Hoe sterk waren de politiek-sociale tegenstellingen in Nederland in de periode 1970-1992, welke ontwikkeling heeft zich daarin voorgedaan en hoe verhoudt dit zich tot andere landen?

- 2 Wat zijn de effecten van intergenerationale klassenmobiliteit op iemands politieke voorkeur in Nederland tussen 1970 en 1992?
- 3 Wat zijn de effecten van klasseheterogamie op iemands politieke voorkeur in Nederland?

Vragen 1 en 2 zullen afzonderlijk voor mannen en vrouwen worden beantwoord. In de internationale literatuur wordt sedert lange tijd een discussie gevoerd over de wijze waarop vrouwen moeten worden opgenomen in een model dat stemgedrag verklaart met hulp van de klassepositie (Acker 1973, Abbott & Sapsford 1987, Britten & Heath 1983, Goldthorpe 1983, Graetz 1991, Erikson & Goldthorpe 1992, De Graaf & Heath 1992, Hayes & Jones 1992, Sørensen 1994). De conventionele aanpak (Andeweg 1982, Weakliem 1992) classificeert alle huishoudleden naar de sociale positie van het hoofd van het huishouden en dit laatste is in de meeste gevallen die van de man. In dit hoofdstuk classificeren we vrouwen naar hun eigen beroepsklasse en laten we zien dat dit voor de Nederlandse situatie een terecht uitgangspunt is.

Behalve het niet opnemen van de beroepsklasse van vrouwen kenmerkt het onderzoek naar de politieke consequenties van mobiliteit zich ook door een andere lacune. Het houdt zich hoofdzakelijk bezig met de verklaring van 'stemgedrag'. De consequentie is dat degenen die *niet* stemmen uit de analyses worden weggelaten. Daarom zullen we in dit hoofdstuk een aparte paragraaf wijden aan de invloed van sociale klasse op de kans om niet te gaan stemmen.

Alvorens een overzicht te presenteren van de onderzoeksresultaten ten aanzien van het thuisblijven bij verkiezingen en de consequenties van intergenerationale mobiliteit en sociale heterogamie, bespreken we eerst de sterkte van de politieke tegenstellingen tussen sociale klassen.

2 Sterkte van politiek-sociale tegenstellingen

2.1 Meten van de sterkte van politiek-sociale tegenstellingen

De eerste vraag die we zullen beantwoorden luidt: hoe sterk zijn de verschillen in stemgedrag tussen sociale klassen in Nederland? De sterkte van politiek-sociale tegenstellingen wordt meestal gemeten met behulp van de Alford-index. Hoe deze Alford-index (1963) wordt berekend zullen we illustreren met behulp van tabel 11.1. In deze tabel en alle overige tabellen in dit hoofdstuk maken we gebruik van een gecombineerd data-bestand waarin 19 Nederlandse representatieve surveys zijn verwerkt (Nieuwbeerta & Ganzeboom 1995). Al degenen die een beroep uitoefenen of werkloos zijn en wel ooit een beroep hebben uitgeoefend zijn opgenomen in de klasse-indeling van tabel 11.1. In het bovenste deel van deze tabel wordt van respectievelijk handarbeiders, hoofdarbeiders en zij die werkzaam waren in de landbouw het percentage weergegeven dat op een linkse politieke partij stemt. Onder linkse partijen worden politieke partijen gerekend die deel uitmaken (of hebben gemaakt) van de Socialistische of Communistische Internationale. Dit zijn respectievelijk de PvdA, PSP, CPN en DS70. In tabel 11.1 is te zien dat mannelijke arbeiders een kans van 47,2% hebben om op een linkse politieke partij te stemmen. Eveneens is te zien dat de mannelijke hoofd-

beiders 27,4% kans hebben om op die partij te stemmen. De Alford-index heeft de waarde die gelijk is aan het verschil tussen deze twee berekende percentages. In dit geval is de Alford-index dus 19,8.

Tabel 11.1 Percentage mannen en vrouwen met een voorkeur voor een linkse politieke partij, naar sociale klasse, 1970-1992*

	Mannen		Vrouwen	
Hoofdarbeiders	27.4	(6660)	29.9	(4844)
Handarbeiders	47.2	(4345)	44.0	(1776)
Boeren + landarb.	13.6	(887)	12.2	(106)
hogere hoofdarbeiders	26.8	(4095)	28.1	(1932)
routine-hoofdarbeiders	32.2	(1880)	32.2	(2569)
kleine zelfstandigen	18.2	(685)	22.4	(343)
boeren	7.3	(633)	8.3	(60)
handarbeiders	47.2	(4345)	44.0	(1776)
landarbeiders	29.5	(254)	17.4	(46)
Allen	33.6	(11892)	33.3	(6726)

* Maten voor politiek-sociale tegenstellingen (gebaseerd op tabel voor mannen):
 Alford-index (hoofd- versus handarbeiders): $47,2 - 27,4 = 19,8$
 Odds ratio (hoofd- versus handarbeiders): $(47,2/(100-47,2))/(27,4/(100-27,4)) = 2,4$
 Alford (hogere hoofdarbeiders versus handarbeiders): $47,2 - 26,8 = 20,4$
 Odds ratio (hogere hoofdarbeiders versus handarbeiders):
 $(47,2/(100-47,2))/[26,8/(100-26,8)] = 2,4$
 Dissimilarity index: 23,1

Tegen het gebruik van de Alford-index als maat voor de sterkte van de politiek-sociale tegenstellingen in een land zijn diverse bezwaren aangedragen (Korpi 1983, Thomsen 1987, Heath et al. 1985). We behandelen de twee belangrijkste. Ten eerste is de Alford-index gevoelig voor veranderingen in de algemene populariteit van politieke partijen. Wanneer de linkse politieke partijen in even grote mate aan populariteit winnen onder de hand- als onder de hoofdarbeiders, dan verandert dit -- per definitie -- niet de sterkte van de politiek-sociale tegenstellingen in een land. De waarde van Alford-index kan echter door zo'n soort verandering wel beïnvloed worden.

Om dit bezwaar te ondervangen is een andere maat voorgesteld, namelijk de odds ratio (Heath 1985 et al., Thomsen 1987). De odds ratio is de kansverhouding voor arbeiders om op een linkse partij te stemmen in plaats van op een rechtse partij, gedeeld door de kansverhouding voor hoofdarbeiders om op een linkse partij te stemmen in plaats van op een rechtse partij. Aan de hand van hetzelfde voorbeeld uit tabel 11.1 kan voor Nederland een odds ratio van 2,4 berekend worden. Des te hoger de odds ratio des te sterker zijn de politiek-sociale tegenstellingen in een samenleving. Wanneer er geen verschillen bestaan in het stemgedrag van de hoofd- en handarbeiders, dan bedraagt de odds ratio 1. Wanneer de handarbeiders vaker op een linkse politieke partij stemmen dan hoofdarbeiders is de waarde van de odds ratio groter dan 1. De odds ratio heeft

geen bovengrens. De odds ratio en de Alford-index resulteren overigens in dezelfde conclusies zolang de kans van arbeiders om op een linkse partij te stemmen niet groter is dan 80% en niet kleiner dan 20%. Aangezien dit zelden zo is, levert de praktijk, zoals we ook in dit hoofdstuk zullen laten zien, vrijwel geen verschil in resultaten op tussen deze twee indices.

Een tweede bezwaar tegen de Alford-index is dat de sterkte in de politiek-sociale tegenstellingen niet slechts gemeten zou moeten worden aan de hand van het onderscheid tussen twee sociale klassen (Evans, Payne & Heath 1991). Ook binnen de hoofd- en binnen de handarbeidersklasse zijn er verschillende groepen die niet allemaal dezelfde politieke voorkeur hebben. Zo zijn er bijvoorbeeld de kleine zelfstandigen. Deze sociale klasse neemt qua politieke voorkeur vaak een rechtser standpunt in dan de hoofdarbeiders. Bovendien is de klassenstructuur door de overgang van de industriële naar de post-industriële samenleving aanzienlijk veranderd. Sinds de jaren zestig is de relatieve omvang van de dienstensector aanzienlijk gegroeid. Er is daardoor een grote groep gekomen die sociologen ook wel aanduiden als de 'routine-hoofdarbeiders'. Dit zijn de witteboord-medewerkers die routinewerk verrichten. Van deze groep kan men veronderstellen dat ze andere politieke belangen hebben dan de hoofdarbeiders die leidinggevende posities hebben. Met andere woorden, door slechts het onderscheid hoofd- en niet-hoofdarbeiders te hanteren veegt men een groot deel van de informatie over de klassenstructuur onder het kleed. Het is daarom beter om een uitgebreider scala aan sociale klassen te onderscheiden.

Om aan dit tweede bezwaar tegemoet te komen kunnen we een meer gedetailleerde klasse-indeling gebruiken. De internationaal veel gehanteerde indeling die meer detail bevat is de zogenaamde EGP-klasse-indeling (Erikson & Goldthorpe 1992). Deze EGP-indeling is behalve geschikt voor analyses van sociale stratificatie en mobiliteit (zoals eerdere hoofdstukken hebben laten zien), ook bijzonder geschikt voor analyses met betrekking tot de gevolgen van sociale stratificatie en mobiliteit voor het stemgedrag (De Graaf & Heath 1992, Nieuwbeerta & De Graaf 1992).

In tabel 11.1 geven we voor de periode 1970-1992 tevens het stemgedrag weer voor de sociale klassen zoals die onderscheiden worden in de EGP-indeling (Erikson & Goldthorpe 1992). Voor elke EGP-klasse is het percentage linkse stemmers weergegeven. In deze tabel is te zien dat er binnen de hoofdarbeidersklasse nog veel variatie in stemgedrag bestaat. Van de kleine zelfstandigen stemt slechts 18,2% op een linkse politieke partij. Van de routine-hoofdarbeiders stemt echter 32,2% en van de 'hogere hoofdarbeiders' 26,8% op een linkse politieke partij. De handarbeiders zijn het meest links met een score van 47,2%. Behalve het stemgedrag van de hand- en hoofdarbeiders is ook het stemgedrag van de boeren en de landarbeiders weergegeven. Het stemgedrag van de boeren lijkt, zoals verwacht kan worden op grond van hun bezit, op dat van de kleine zelfstandigen. Dat wil zeggen dat een zeer klein deel van de boeren, om precies te zijn 7,3%, een voorkeur heeft voor een linkse politieke partij. Het stemgedrag van de landarbeiders daarentegen vertoont een grotere gelijkenis met de handarbeiders, alhoewel ze nog dichter tegen de routine-hoofdarbeiders zitten.

Wanneer meer dan twee sociale klassen worden onderscheiden is het lastig de sterkte van de politiek-sociale tegenstellingen met één maat te beschrijven. Een

oplossing is om de Alford-index en de odds ratio's te berekenen met behulp van het stemgedrag van de handarbeiders en van degenen die werkzaam zijn in de klasse van hogere hoofdarbeiders. In dat geval nemen in tabel 11.1 de Alford-index en de odds ratio respectievelijk de waarde 20,4 en 2,4 aan voor mannen. Hierbij worden echter niet alle sociale klassen in de berekening betrokken. De 'dissimilarity index' biedt deze mogelijkheid wel, hoewel deze maat, evenals de Alford index, gevoelig is voor de algemene populariteit van politieke partijen. Deze maat geeft aan hoeveel procent van de kiezers zijn stem zou moeten veranderen om voor linkse en rechtse politieke partijen een gelijke verdeling over de klassen te krijgen. De dissimilarity index kan (theoretisch) de waarden tussen 0 en 100 aannemen. De dissimilarity index heeft in tabel 11.1 voor mannen de waarde 23.

In tabel 11.1 wordt ook de politieke voorkeur van werkende vrouwen weergegeven. De vrouwen zijn – net als de mannen – ingedeeld op basis van hun eigen beroepspositie. De politieke voorkeur van vrouwen vertoont vrijwel hetzelfde patroon.

2.2 Afname in de sterkte van politiek-sociale tegenstellingen

In diverse onderzoeken is gebleken dat de sterkte van politieke sociale tegenstellingen de afgelopen decennia is afgenomen in diverse landen. Om te onderzoeken of de sterkte van politiek-sociale tegenstellingen in Nederland is afgenomen geven we in tabel 11.2 de sterkte van politiek-sociale tegenstellingen weer voor verschillende jaren sinds 1964. We doen dit aan de hand van de Alford-index, de odds ratio's, en de dissimilarity index. De Alford-index en de odds ratio's zijn berekend op het grove onderscheid tussen handarbeiders en hoofdarbeiders. Duidelijk is dat zowel de odds ratio's als de Alford-indices een afnemende trend vertonen van de politiek-sociale tegenstellingen in Nederland sinds 1970. Dit blijkt zowel voor vrouwen als mannen het geval te zijn. De dissimilarity index lijkt eenzelfde trend weer te geven met 1992 als uitzondering (de hoge index voor 1992 is vooral te wijten aan het feit dat het grote percentage boeren, landarbeiders en kleine zelfstandigen rechts stemmen). Om te toetsen of de afname substantieel is, hebben we de correlatie uitgerekend tussen het jaar (van 1970 tot en met 1992) en de waarde van odds ratio's. Deze bedraagt $-.54$ voor mannen en $-.60$ voor vrouwen en zijn beide significant op het 5% niveau. Gegeven de sterkte van de correlaties is er dus duidelijk sprake van substantiële afname van de politiek-sociale tegenstellingen. Indien we de gegevens van tabel 11.2 lineair extrapoleren, dan zullen voor mannen in het jaar 2023 en voor vrouwen in het jaar 2005 er geen politiek-sociale tegenstellingen meer bestaan, dat wil zeggen de odds-ratio heeft dan de waarde 1.

Tabel 11.2 De sterkte van politiek-sociale tegenstellingen, 1964-1992

Jaar	Mannen			Vrouwen		
	Alford-index	Odds ratio	Diss-index	Alford-index	Odds ratio	Diss-Index
1964	18	2,3	-	-	-	-
1970	20	2,6	25,2	20	2,7	20,3
1971	23	2,7	29,4	23	2,6	18,0
1972	15	1,9	19,9	22	3,1	36,4
1974	18	2,1	22,2	14	1,8	13,9
1976	23	2,8	24,2	-	-	-
1977	27	3,1	29,1	20	2,3	18,7
1979	23	2,8	27,9	4	1,2	7,5
1981	20	2,5	22,9	14	1,9	15,9
1982	18	2,2	24,5	19	2,2	17,5
1985	22	2,6	21,6	17	2,0	13,0
1986	17	2,1	19,3	10	1,6	10,7
1987	17	2,1	17,5	13	1,7	17,7
1989	18	2,1	18,9	10	1,5	8,7
1990	9	1,6	17,7	11	1,7	10,9
1992	10	1,8	39,5	12	2,2	44,8

2.3 Politiek-sociale tegenstellingen in Nederland in internationaal perspectief

De sterkte van de politiek-sociale tegenstellingen in Nederland laat zich beter begrijpen wanneer we deze vergelijken met die in andere westerse landen. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat ten aanzien van deze politiek-sociale tegenstellingen er grote verschillen bestaan tussen landen (Korpi, 1983). Nieuwbeerta (1995) heeft een groot aantal gegevens van diverse auteurs verzameld en geanalyseerd. Zijn conclusie was dat voor twintig landen voor de periode 1945-1990 handarbeiders gemiddeld vaker op linkse politieke partijen stemden dan hoofdarbeiders. De democratische klassenstrijd is dus een internationale strijd en deze is nog steeds gaande.

Een tweede belangwekkende conclusie is dat de mate waarin het stemgedrag van de handarbeiders en dat van de hoofdarbeiders verschilt, per land uiteenloopt. In de Scandinavische landen zijn de verschillen in stemgedrag tussen de hoofd- en handarbeiders het grootst. In de Verenigde Staten en Canada is de sterkte van de politiek-sociale tegenstelling het kleinste. In Nederland is de sterkte van de politiek-sociale tegenstellingen internationaal gezien niet groot. Over het gehele tijdsinterval bevindt Nederland zich bij de onderste 10 landen.

Een andere uitkomst van de bevindingen van Nieuwbeerta (1995) was dat de sterkte van de politieke klassenstrijd in bijna alle landen is afgenomen gedurende de afgelopen decennia. Zelfs in de Verenigde Staten en Canada, waar de politiek-sociale tegenstellingen al gering waren, valt een geringe afname te zien. Zoals we hierboven al hebben gepresenteerd, vormt Nederland geen uitzondering op deze regel.

Verder blijkt dat de landen die in de jaren vijftig de sterkste politiek-sociale tegenstellingen hadden, ook in de jaren tachtig nog steeds de grootste tegenstellingen vertoonden. Landen waar deze tegenstellingen het geringst waren, hadden ook in de jaren tachtig de minst sterke politiek-sociale tegenstellingen. De verschillen tussen de landen worden echter steeds kleiner. Wat betreft de politiek-sociale tegenstellingen zijn deze landen dus steeds meer op elkaar gaan lijken. In landen waar er (grote) verschillen waren in stemgedrag tussen de sociale klassen in de jaren vijftig zijn die verschillen kleiner geworden, en in landen waar die verschillen al nauwelijks bestonden is dat zo gebleven. Kortom, wanneer de ontwikkelingen van de afgelopen decennia zich doorzetten, dan zal de traditionele democratische klassenstrijd in westerse industrielanden verdwijnen.

3 Sociale klasse en thuisblijven bij verkiezingen

De volgende vraag is of verschillende sociale klassen een verschil in opkomst vertonen bij verkiezingen. In 1989 heeft ongeveer 20% van de stemgerechtigde bevolking geen gebruik gemaakt van haar stemrecht (Schmeets & Molin 1989). Het is evident dat een dergelijk percentage voor de verkiezingsuitslag gevolgen kan hebben, vooral als personen uit een bepaalde sociale klasse een relatief sterke neiging hebben om niet te gaan stemmen.

Piven & Cloward (1989) beargumenteren dat mensen die wat betreft hun materiële positie ver verwijderd zijn van het traditionele machtscentrum eerder thuisblijven bij verkiezingen dan mensen die wat betreft hun welvaart dichterbij het machtscentrum aanzitten. Hieruit leiden Piven & Cloward af, dat lagere klassen eerder thuisblijven bij verkiezingen dan hogere klassen. In tabel 11.3 presenteren we de kans dat mensen thuisblijven bij verkiezingen gegeven de klasse waar ze inzitten. Aangezien we het onderscheid tussen 'stemmen' en 'niet-stemmen' moeten kunnen maken, hebben we alleen de gegevens uit de Nationale Kiesersonderzoeken (NKO's) 1971 tot en met 1989 gebruikt, aangezien alleen daarin expliciet naar het stemgedrag van mensen is gevraagd¹.

Tabel 11.3 Percentage mannen en vrouwen dat thuis blijft bij verkiezingen, naar sociale klasse, 1971-1989

	Mannen		Vrouwen	
hogere hoofdarbeiders	5.4	(1671)	5.0	(772)
routine-hoofdarbeiders	8.6	(778)	9.1	(1098)
kleine zelfstandigen	12.3	(324)	5.3	(132)
boeren	6.8	(265)	4.0	(25)
handarbeiders	12.4	(2363)	9.6	(910)
landarbeiders	12.6	(127)	14.3	(21)
Allen	9.5	(5528)	8.0	(2908)

Tabel 11.3 laat zien dat arbeiders inderdaad minder hun stem uitbrengen dan hoofdarbeiders. Voor mannen blijkt dat van de hogere hoofdarbeiders 5,4% niet stemt en voor de handarbeiders is dit percentage 12,4%. Deze percentages zijn voor vrouwen respectievelijk 5,0% en 9,6%. Het is opvallend dat de mannelijke kleine zelfstandigen een relatief laag opkomstpercentage vertonen, terwijl dit niet het geval is voor vrouwen. Aangezien deze klasse uit relatief weinig personen bestaat zijn de politieke consequenties hiervan gering.

In een uitgebreide analyse laat Smeenk (1993: 41) zien dat zelfs als men controleert voor hun religie, opleiding, inkomen, beroepsstatus, regio, geslacht, leeftijd, frequentie kerkgang, burgerlijke staat, lidmaatschap van verenigingen en het aantal gewerkte uren, handarbeiders nog steeds een significant grotere kans hebben om thuis te blijven bij verkiezingen dan hoofdarbeiders. De conclusie is dan ook dat een lage opkomst vooral nadelig zal zijn voor linkse politieke partijen.

4 Intergenerationele mobiliteit en politieke voorkeur

4.1 Individuele gevolgen van intergenerationale mobiliteit

Wanneer we de relatie tussen sociale klassen en stemgedrag onderzoeken, weten we dat sociale klassen niet alleen bestaan uit mensen die er al hun gehele leven deel van uit maken, maar ook mensen bevatten die er pas op latere leeftijd in terecht zijn gekomen. Binnen een sociale klasse kunnen we dus een onderscheid maken tussen intergenerationale stabiele en intergenerationale mobiele.

Van degenen met een vader in een bepaalde klasse die zelf al hun leven lang in die klasse zitten, kan verwacht worden dat zij tot in grote mate de normen van die klasse zullen volgen. Allereerst zijn voor deze leden de belangen van hun klasse waarschijnlijk zeer duidelijk. Verder gaan zij al hun hele leven voornamelijk om met mensen van dezelfde sociale klassen en worden daardoor beïnvloed en bevestigd in hun politieke voorkeuren. De intergenerationale immobiele vormen dus de harde kern van een klasse. Wanneer we geïnteresseerd zijn in het stemgedrag van die klasse kunnen we dus het beste kijken naar het stemgedrag van die harde kern. Of in de lijn van Sorokin (1957): wanneer men geïnteresseerd is in het stemgedrag van boeren, dan moet men dit niet aan boeren vragen die net boer zijn geworden. Beter is het om het te vragen aan boeren die een geboren en getogen boer zijn. Daarom zijn er steeds meer onderzoekers die deze intergenerationale immobiele als het referentiepunt hanteren om het gedrag van de mobiele te modelleren (Breen & Whelan 1994, Clifford & Heath 1993, De Graaf & Ultee 1987, 1990; Nieuwbeerta 1995; Nieuwbeerta & De Graaf 1992, De Graaf, Nieuwbeerta & Heath 1995, Weakliem 1992). Daartoe gebruiken onderzoekers de door Sobel (1981, 1985) ontwikkelde 'diagonale mobiliteitsmodellen', die ook wel bekend zijn onder de meer toepasselijke naam 'diagonale referentiemodellen' (De Graaf & Ganzeboom 1990).

Om de ideeën over intergenerationale mobiliteit te onderzoeken presenteren we tabel 11.4. In deze tabel geven we de invloed van intergenerationale klassenmobiliteit op stemgedrag van mannen en vrouwen weer. Noodgedwongen ver-

Tabel 11.4 Het percentage stemmen op een linkse politieke partij naar eigen klasse en die van de vader, 1970-1992. (aantallen waarop de percentages berusten)

		MANNEN								
		Sociale klasse respondent								
Sociale klasse vader	hogere hoofd- arbeiders	routine- hoofdarbeiders	kleine zelfstandigen	boeren	hand- arbeiders	land- arbeiders	Totaal			
hogere hoofdarbeiders	21.3 (1166)	24.6 (334)	21.0 (74)	24.0 (12)	35.3 (326)	18.2 (11)	24.3 (1924)			
routine hoofdarbeiders	27.4 (394)	33.8 (213)	21.1 (28)	40.0 (5)	43.1 (177)	60.0 (5)	32.5 (823)			
kleine zelfstandigen	19.6 (372)	27.3 (186)	9.5 (200)	6.0 (17)	36.0 (309)	22.2 (9)	23.5 (1093)			
boeren	18.3 (303)	16.7 (114)	11.6 (60)	4.8 (406)	26.9 (361)	11.3 (71)	15.7 (1315)			
handarbeiders	36.3 (814)	38.4 (544)	30.5 (112)	27.2 (21)	53.2 (1654)	55.0 (45)	45.4 (3190)			
landarbeiders	28.1 (76)	36.7 (52)	23.1 (22)	30.1 (20)	49.5 (209)	35.6 (51)	40.3 (430)			
Totaal	25.7 (3124)	31.3 (1443)	17.5 (497)	7.7 (481)	45.5 (3037)	30.2 (192)	32.1 (8774)			
VROUWEN										
hogere hoofdarbeiders	26.5 (666)	25.9 (513)	23.5 (68)	0.0 (2)	38.3 (159)	40.0 (5)	27.5 (1413)			
routine hoofdarbeiders	33.4 (189)	33.2 (286)	18.8 (16)	- (0)	32.2 (90)	- (0)	32.7 (582)			
kleine zelfstandigen	18.9 (186)	22.7 (258)	9.5 (52)	- (0)	31.0 (149)	0.0 (1)	22.4 (646)			
boeren	20.4 (162)	12.1 (199)	9.7 (31)	0.0 (34)	20.9 (172)	4.4 (23)	15.6 (621)			
handarbeiders	35.3 (328)	41.3 (779)	26.9 (93)	36.4 (11)	51.1 (721)	25.0 (8)	43.2 (1940)			
landarbeiders	38.5 (26)	26.4 (42)	50.0 (6)	0.0 (2)	38.6 (101)	25.0 (4)	35.4 (181)			
Totaal	27.9 (1557)	31.0 (2077)	20.6 (266)	8.1 (49)	41.6 (1392)	14.6 (41)	32.0 (5383)			

gelijken we de eigen beroepspositie van mannen en vrouwen ten opzicht van die van hun vader. Het is namelijk vrijwel onmogelijk om gegevens over voldoende vrouwen over te houden als we respondenten selecteren waarbij de moeder ook werkt(e). Wanneer we de tabel voor mannen vergelijken met die voor vrouwen is duidelijk dat er zeer weinig vrouwen in de landbouw werkzaam zijn, noch als boer noch als landarbeider. Verder vertonen beide tabellen een grote mate van gelijkheid. De weergegeven percentages linkse stemmers in de tabel voor vrouwen verschillen nauwelijks van die in de tabel voor mannen.

Met behulp van de gegevens van tabel 11.4 kunnen we onderzoeken of mensen die een klasse binnenkomen het stemgedrag van die klasse overnemen. Een eerste idee is dat mensen die een klasse binnenkomen onmiddellijk hun stemgedrag zullen aanpassen aan hun nieuwe klasse. Dit zou het geval zijn als het stemgedrag van mensen strikt geleid zou worden door hun economische belangen. Immers, op moment van binnenkomst van een andere klasse veranderen deze belangen. De gegevens in tabel 11.4 laten echter zien dat dit idee niet overeenkomt met de werkelijkheid. Zowel voor vrouwen als voor mannen is het stemgedrag van mobielen niet gelijk aan dat van de leden van hun nieuwe klasse (dat wil zeggen het gedrag van degenen die intergenerationeel immobiel zijn in hun klasse), maar ligt het ergens tussen dat van hun klasse van bestemming en hun klasse van herkomst. Met andere woorden, mobielen passen zich dus wel enigszins aan hun nieuwe klasse aan, maar niet volledig.

Een tweede idee is dat iedereen zich langzaam aanpast aan zijn of haar nieuwe sociale klasse. Des te langer mensen zich in hun nieuwe klasse bevinden des te meer mensen zij in hun persoonlijk netwerk hebben uit die nieuwe klasse en des te meer zij beïnvloed zullen worden in de richting van het typerende stemgedrag van die klasse. Het bekijken van percentages zoals in tabel 11.4 biedt geen uitsluitend over hoe langzaam deze aanpassing verloopt. Daarom zijn recentelijk analyses gedaan met behulp van de eerder genoemde diagonale referentiemodellen (Nieuwbeerta 1995; De Graaf, Nieuwbeerta & Heath 1995). Uit deze analyses blijkt dat mannelijke nieuwkomers zich langzaam aanpassen aan hun nieuwe klasse. Elk jaar dat zij zich langer bevinden in hun bestemmingsklasse wordt de invloed van hun nieuwe klasse groter. Indien we op een schaal van 0 tot 100 het effect van de eigen klasse uitdrukken in verhouding tot de klasse van herkomst, dan blijkt dat voor 18-jarigen hun eigen klasse een invloed heeft van 38,1. Door het acculturatieproces loopt dit op tot 80,4 voor de 65-jarigen. De klasse van afkomst heeft dan dus nog slechts een effect van $100 - 80,4 = 19,6$. Hieruit blijkt ook dat ondanks dat de klasse van bestemming meer dan twee keer zo belangrijk wordt, mobielen hun stemgedrag nooit geheel aanpassen aan dat van hun nieuwe klasse.

Een derde idee is dat alleen stijgers zich aanpassen, terwijl dalers hun oude stemgedrag vasthouden, of dat stijgers zich eerder en/of sneller aanpassen aan hun nieuwe klasse dan dalers. Er blijkt uit de analyses met de diagonale referentiemodellen echter geen verschil te bestaan in het aanpassingsproces tussen stijgers en dalers.

4.2 Macro gevolgen van intergenerationale mobiliteit

Wat voor gevolgen heeft intergenerationale sociale mobiliteit voor de politiek-sociale tegenstellingen in een samenleving? Wanneer mensen zich slechts langzaam aanpassen aan hun nieuwe klasse, dan leidt intergenerationale mobiliteit ertoe dat de politiek-sociale tegenstellingen in een samenleving verminderen. In tabel 11.4 kunnen we zien dat dit inderdaad het geval is. Van de intergenerationale 'stabiele' mannelijke arbeiders stemt 53,2% op een linkse politieke partij. Dit percentage is hoger dan voor alle arbeiders tezamen, dat wil zeggen stabiele en mobiele arbeiders tezamen. Van deze groep stemt 45,5% op een linkse politieke partij. Voor vrouwen kunnen we min of meer hetzelfde beeld waarnemen. Voor hen bedraagt het verschil 51,1% versus 41,6%.

Voor kleine zelfstandigen kan een gelijksoortig verhaal worden verteld. Van de mannelijke kleine zelfstandigen waarvan hun vader ook een kleine zelfstandige was, stemt slechts 9,5% op een linkse politieke partij, terwijl dat 17,5% bedraagt voor alle mannelijke kleine zelfstandigen. Van de vrouwelijke kleine zelfstandigen stemt 9,5% links indien hun vader ook kleine zelfstandige was en dit percentage is 20,6% voor alle vrouwelijke kleine zelfstandigen. Duidelijk is dan ook dat de politiek-sociale tegenstellingen in een land zonder intergenerationale klassenmobiliteit groter zouden zijn dan in een land met mobiliteit.

We weten nu dat intergenerationale mobiliteit van invloed is op de relatie tussen iemands eigen sociale klasse en diens politieke voorkeur. In hoofdstuk 2 van dit boek hebben Ganzeboom & Luijkx aangetoond dat er een toename is van intergenerationale mobiliteit. De vraag dringt zich dan ook op of de afname van de sterkte van de relatie tussen sociale klasse en stemgedrag enkel en alleen te wijten is aan een toename van de intergenerationale mobiliteit. Om deze vraag te kunnen beantwoorden hebben we de odds ratio's uitgerekend voor de intergenerationale 'immobielen'. Deze odds ratio's voor het hoofd- versus handarbeiders-contrast, zijn afgebeeld in tabel 11.5.

Indien we de odds ratio's uit tabel 11.2 vergelijken met de odds ratio's in tabel 11.5 dan valt als eerste op dat de odds ratio's voor de intergenerationale immobielen aanzienlijk hoger zijn dan voor alle personen. Dit is, zoals we ook in het bovenstaande hebben betoogd, in overeenstemming met onze verwachting dat de intergenerationale immobielen meer uitgekristalliseerde politieke opvattingen hebben. De vraag is nu of we ook voor de immobielen een afnemende trend kunnen waarnemen wat betreft de politiek-sociale tegenstellingen. De odds ratio's lijken over de periode 1970-1992 inderdaad een afname te suggereren, alhoewel deze voor mannen duidelijker aanwezig is dan voor vrouwen. De correlaties tussen het jaar en de odds ratio's bedraagt $-0,58$ voor mannen en $-0,21$ voor vrouwen. Indien we de gegevens van tabel 11.5 lineair extrapoleren, dan zullen voor immobiele mannen in het jaar 2001 en voor immobiele vrouwen in het jaar 2029 er geen politiek-sociale tegenstellingen meer bestaan. De algemene conclusie is daarom dat de afname van de relatie tussen sociale klasse en stemgedrag niet alleen te wijten kan zijn aan een toenemende intergenerationale mobiliteit.

Tabel 11.5 De sterkte van politiek-sociale tegenstellingen voor de intergenerationale immobielen, 1970-1992

Jaar	Mannen Odds ratio	Vrouwen Odds ratio
1970	4,0	6,2
1971	4,4	3,6
1972	8,4	2,1
1974	6,1	1,8
1976	6,5	-
1977	4,5	2,7
1979	4,7	1,0
1981	8,9	4,0
1982	2,9	5,0
1985	2,9	2,3
1986	4,0	2,5
1987	1,9	2,1
1989	2,4	1,7
1990	2,8	3,6
1992	2,9	3,4

5 Heterogamie en politieke voorkeur

In de vorige paragraaf hebben we de gevolgen van één soort openheid in de samenleving (namelijk intergenerationale mobiliteit) op stemgedrag onderzocht. In deze paragraaf zullen we dat analyseren aan de hand van een andere vorm van openheid, namelijk heterogamie. De vraag is: Wat zijn de effecten van heterogamie op iemands politieke voorkeur in Nederland?

In de buitenlandse literatuur zijn vrij veel artikelen te vinden over de invloed van heterogamie op politieke voorkeuren (zie Sørensen (1994) voor een overzicht). Dat tot voor kort in Nederland nog geen onderzoek is gedaan naar de invloed van heterogamie is wellicht te wijten aan het gegeven dat in Nederland ten opzichte van andere geïndustrialiseerde landen relatief weinig vrouwen betaalde beroepsarbeid verrichten.

Van Berkel & De Graaf (1993) hebben voor het eerst in Nederland de invloed van beroepsheterogamie op de politieke voorkeur van zowel mannen als vrouwen onderzocht. Als uitgangspunt namen zij het recentelijke Britse onderzoek van De Graaf & Heath (1992). De Graaf & Heath hebben simultaan de invloed van de sociale-klassepositie van de respondent en die van diens partner geschat op het stemgedrag van de respondent met behulp van diagonale referentiemodellen. Hieruit bleek dat de conventionele benadering om vrouwen te classificeren naar de beroepsklasse van hun man niet adequaat is. Zij vonden dat vrouwen die wat betreft hun eigen beroep tot de hoofdarbeidersklasse of handarbeidersklasse behoren zich qua stemgedrag net zo gedragen als mannen; dat wil zeggen hun eigen klasse is belangrijker voor het voorspellen van hun stemgedrag dan die van hun echtgenoot. Het tegenovergestelde is het geval voor vrouwen die kleine zelfstandige zijn of tot de routine-hoofdarbeidersklasse behoren. Bij hen

Tabel 11.4 Gemiddelde links/rechts zelfplaatsing (1 = rechts tot 10 = links) van mannen en vrouwen, naar hun klasse en die van hun echtgenoot(e) in Nederland, 1990-1992. (aantallen waarop de percentages berusten)

		M A N N E N											
		Sociale klasse respondent											
		hogere hoofd- arbeiders	routine- hoofdarbeiders	kleine zelfstandigen	boeren	hand- arbeiders	land- arbeiders	Totaal					
Sociale klasse echtgenoot(e)													
hogere hoofdarbeiders	6,13	(114)	6,00	(24)	5,29	(7)	4,00	(5)	5,97	(35)	-	5,99	(185)
routine hoofdarbeiders	5,47	(83)	5,57	(30)	4,13	(8)	4,00	(2)	5,56	(43)	-	5,43	(166)
kleine zelfstandigen	4,40	(10)	-	3,83	(6)	10,00	(1)	5,00	5,67	(3)	-	4,70	(20)
boeren	-	-	-	-	5,00	(5)	5,00	(5)	5,00	(1)	-	5,00	(6)
handarbeiders	5,65	(26)	5,67	(15)	4,50	(2)	6,00	(1)	5,38	(56)	1,00	5,44	(101)
landarbeiders	5,00	(1)	-	-	4,33	(3)	4,33	(3)	5,50	(2)	-	4,83	(6)
Totaal	5,76	(234)	5,74	(69)	4,43	(23)	4,82	(17)	5,59	(140)	1,00	5,40	(484)
V R O U W E N													
hoofdarbeiders	6,06	(118)	5,69	(58)	5,14	(7)	3,00	(1)	5,29	(24)	4,00	5,81	(209)
routine hoofdarbeiders	5,50	(12)	4,90	(31)	5,00	(1)	4,00	(1)	6,22	(9)	-	5,24	(54)
kleine zelfstandigen	5,67	(6)	5,75	(8)	3,57	(7)	-	-	6,00	(1)	-	5,05	(22)
boeren	-	-	6,00	(2)	-	-	2,83	(6)	-	-	2,00	3,44	(9)
handarbeiders	5,44	(32)	5,63	(49)	3,50	(6)	-	-	6,11	(46)	4,00	5,64	(134)
landarbeiders	-	-	3,33	(3)	-	-	-	-	-	-	2,00	3,00	(4)
Totaal	5,89	(168)	5,47	(151)	4,14	(21)	3,00	(8)	5,88	(80)	3,00	5,57	(432)

is sprake van mannelijke dominantie: de beroepsklasse van hun echtgenoot is belangrijker voor het voorspellen van hun stemgedrag dan hun eigen klasse.

De data die Van Berkel & De Graaf (1993) hebben gebruikt en die we ook hier zullen presenteren zijn afkomstig van het SOCON 1990 survey (Eisinga et al. 1992) en de 'Familie-enquête Nederlandse bevolking 1992/1993' (Ultee & Ganzeboom 1993). Van deze bestanden zijn gehuwde respondenten geselecteerd die werken, werkloos of gepensioneerd zijn en waarvan de partner aan dezelfde criteria voldoet. Om het aantal cases niet nog verder te reduceren hebben we als afhankelijke variabele niet het stemgedrag, maar de links/rechts zelfplaatsing opgenomen. De resultaten van de links/rechts zelfplaatsing van respondenten naar hun eigen klasse en die van hun partner staan vermeld in tabel 11.6. Een hoge score in een celcategorie betekent dat personen die daarvan deel uitmaken zichzelf als relatief links classificeren.

Uit tabel 11.6 blijkt dat in de categorieën van boeren en landarbeiders weinig personen zijn te vinden. Dit komt doordat er zo weinig mensen zijn die deze beroepen uitoefenen en de databestanden niet groot genoeg zijn om nog een redelijke celvulling te krijgen. Ten tweede valt op dat er geen lineaire relatie bestaat tussen klasse en links-rechts zelfplaatsing. Indien we naar de diagonaal van de tabel voor mannen en die van de tabel voor vrouwen kijken dan zien we dat bij mannen de hogere hoofdarbeiders en de routine-hoofdarbeiders zichzelf linkser plaatsen dan de handarbeiders. Verder zijn de hoger opgeleide hoofdarbeiders linkser dan de lager opgeleide hoofdarbeiders. Bij mannen en vrouwen hebben de handarbeiders die getrouwd zijn met een echtgenoot(e) die ook handarbeider is de meest linkse score. Indien we de vrijwel lege categorieën voor de boeren en landarbeiders buiten beschouwing laten, dan zien we dat de kleine zelfstandigen die homogam gehuwd zijn zichzelf het meest rechts plaatsen.

Om te onderzoeken of de sociale-klassepositie van de man belangrijker is dan die van de vrouw (zogenaamde mannelijke dominantie), hebben Van Berkel & De Graaf in navolging van De Graaf & Heath (1992) gebruik gemaakt van diagonale referentiemodellen (zie vorige paragraaf). Het substantiële voordeel van deze modellen is dat de consistente paren de referentie zijn. Immers, indien men wil weten wat de specifieke politieke voorkeur is van iemand die zelfstandige is met een partner die handarbeider is, dan krijgt men een verkeerd beeld in geval alle zelfstandigen of alle handarbeiders in beschouwing worden genomen. Het moge duidelijk zijn dat deze zelfstandigen beïnvloed zijn kunnen worden door de politieke belangen van de partner. Tabel 11.6 illustreert dit aspect overduidelijk. Zoals eerder vermeld modelleren de diagonale referentiemodellen inconsistente paren, de zogenaamde buitendiagonaal cellen, als een functie van de diagonaal. De politieke voorkeur van de zelfstandige die getrouwd is met een handarbeider wordt gemodelleerd als een gewogen functie van de politieke voorkeur van consistente zelfstandigen enerzijds en de politieke voorkeur van consistente handarbeiders anderzijds.

De resultaten van het onderzoek van Van Berkel & De Graaf (1993) laten zien dat voor de politieke voorkeur van mensen er geen sprake is van mannelijke dominantie. Voor zowel mannen en vrouwen, ongeacht hun sociale klasse, geldt dat hun eigen sociale klasse net iets belangrijker is dan die van hun partner. Met andere woorden, het conventionele model dat veronderstelt dat men alle leden

van huishoudens kan classificeren naar de sociale positie van het hoofd van het huishouden, moeten we verwerpen. Deze bevindingen hebben de volgende consequenties. Voor werkende vrouwen speelt hun eigen sociaal-economische klassepositie voor de verklaring van hun politieke voorkeur een even grote rol als voor mannen. Bovendien is voor werkende mannen de sociaal-economische klassepositie van hun vrouw van even groot belang als hun eigen positie. Deze resultaten komen niet overeen met de bevindingen van De Graaf & Heath (1992) voor Engeland. Voor Engeland is niet alleen de eigen klassepositie belangrijker, maar tevens is er sprake van mannelijke dominantie voor de zelfstandigen en de routine-hoofdarbeiders.

Het feit dat Van Berkel & De Graaf (1993) geen significante verbetering hebben kunnen vinden voor zowel het mannelijke dominantiemodel als voor een groot aantal alternatieve modellen hangt hoogstwaarschijnlijk samen met het geringe aantal respondenten in hun analyse, die een consequentie is van de gevolgde selectieprocedure. De vraagstelling houdt eenmaal in dat alleen gehuwde paren waar beide partners een betaalde baan hebben onderzocht kunnen worden en het is bekend dat er in Nederland relatief weinig vrouwen werken (SCP 1988). Bovendien is het pas in recente surveys gebruikelijk geworden om aan mannelijke respondenten naar de kenmerken van de partner te vragen.

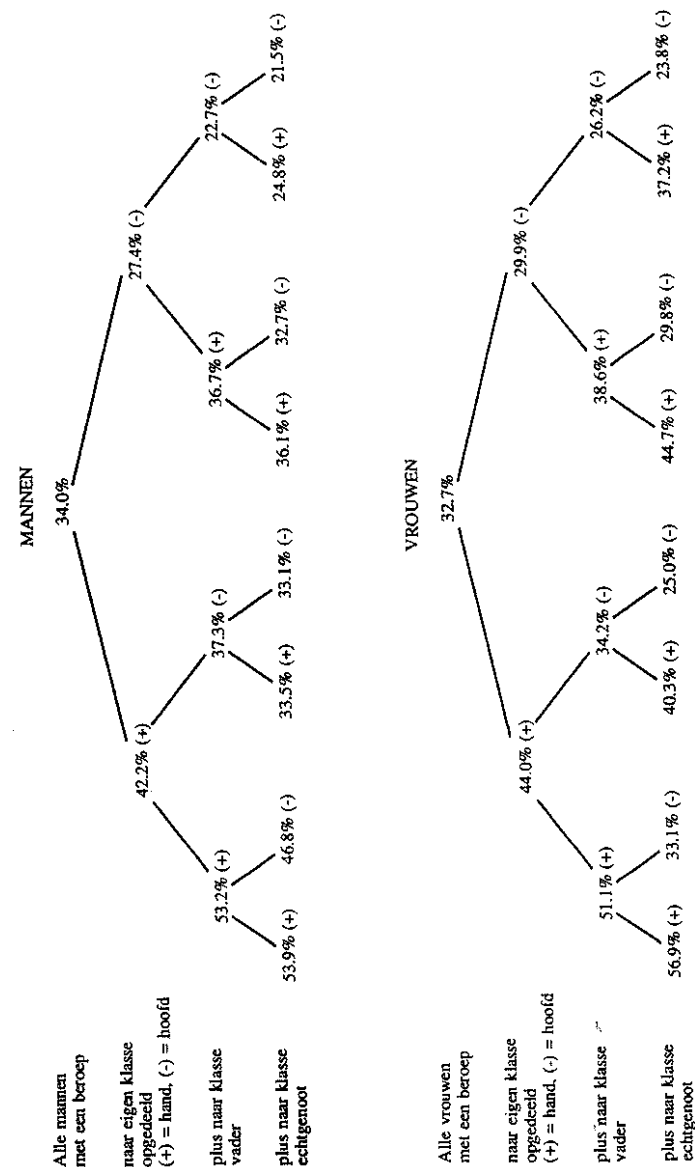
6 Politiek gedrag opgedeeld naar klasse respondent, klasse vader en klasse partner

Een logisch volgende stap is de gevolgen van intergenerationele klassenmobiliteit en klasse-heterogamie tegelijkertijd te onderzoeken. In figuur 11.1 hebben we een stroomdiagram gepresenteerd waarin de voorkeur voor een linkse partij is weergegeven voor mannen en vrouwen naar hun eigen klasse, die van hun vader en die van hun echtgenoot(e).

Van alle vrouwen met een beroep heeft 32.7% een linkse voorkeur. Voor mannen is dit 34.0%. Als we dit uitsplitsen naar hoofd- en handarbeiders dan zien we dat handarbeiders duidelijk een meer linkse voorkeur hebben. De volgende uitsplitsing naar klasse vader laat zien dat vaders klasse op zowel hoofd- als handarbeiders van invloed is. Ook hier is hetzelfde patroon waarneembaar voor mannen en vrouwen. Als de vader een handarbeider is (was) dan heeft de zoon of dochter, ongeacht diens eigen klasse, een meer linkse voorkeur. In de laatste stap wordt ook de klasse van de echtgenoot(e) betrokken. Hier zien we hetzelfde beeld. Ongeacht de eigen klasse en die van de vader hebben personen met een echtgenoot(e) die tot de handarbeidersklasse behoort een meer linkse voorkeur dan degenen met een echtgenoot(e) die tot de hoofdarbeidersklasse behoort.

Om de lezer enig inzicht te verschaffen in dezelfde relaties ten aanzien van de kans op thuisblijven bij verkiezingen hebben we in figuur 11.2 een soortgelijk stroomdiagram gepresenteerd. We hebben hiervoor de Nationale Kiezersonderzoeken gebruikt. Aangezien we slechts de beschikking hadden over een gering aantal werkende echtgenotes hebben we de betreffende uitsplitsing in figuur 11.2 weggelaten.

Figuur 11.1 Het percentage mannen en vrouwen met een voorkeur voor een linkse politieke partij, naar eigen klasse, klasse vader en klasse echtgenoot(e); 1970-1992

Zoals we reeds eerder hebben laten zien gaan handarbeiders minder vaak naar de stembus dan hoofdarbeiders. Dit verschil is iets groter voor mannen. De uitsplitsing naar klasse vader maakt minder uit dan bij de voorkeur voor een links politieke partij. Voor mannen maakt dit zelfs vrijwel geen enkel verschil, terwijl bij vrouwen dit alleen verschil uitmaakt als ze zelf hoofdarbeider zijn. Het is verrassend dat in dit geval vrouwen beduidend minder vaak naar de stembus gaan indien hun vader een hoofdarbeider is (was). Tot slot leert figuur 11.2 ons dat voor vrouwen de klasse van de echtgenoot een belangrijke invloed heeft. Voor alle gevallen blijkt dat indien de echtgenoot een handarbeider is vrouwen beduidend minder hun stem uitbrengen dan indien de echtgenoot een hoofdarbeider is.

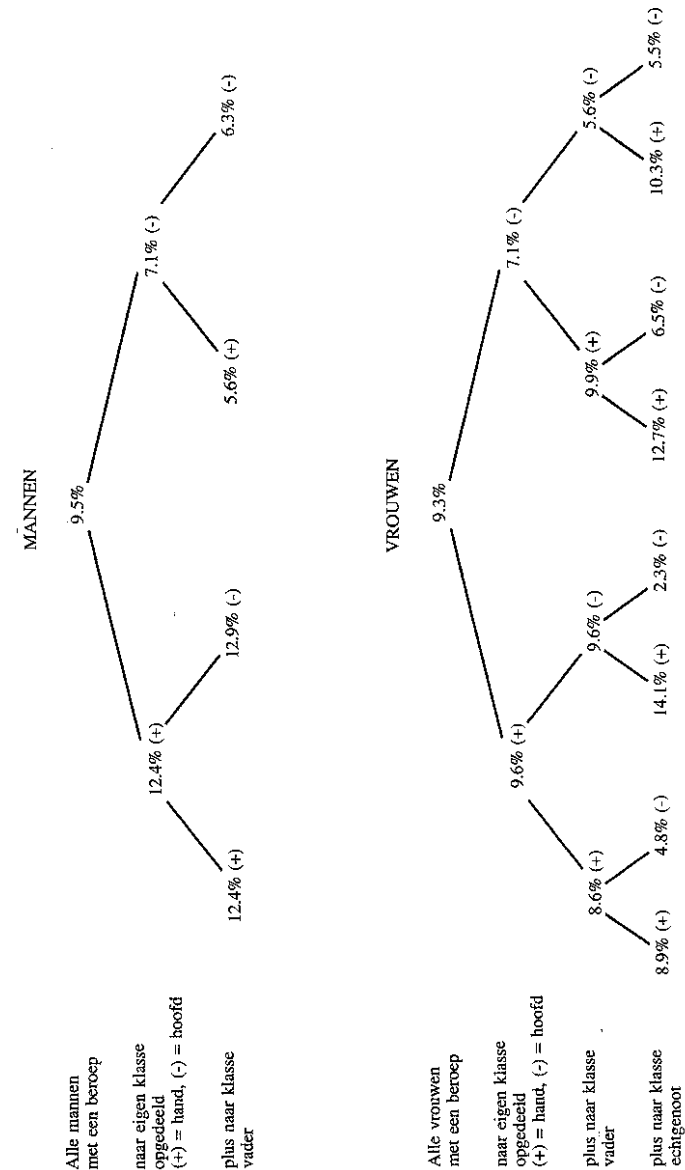
7 Conclusies en discussie

Niemand zal verbaasd zijn door de bevinding dat arbeiders over het algemeen een meer linkse politieke voorkeur hebben dan hoofdarbeiders. Minder duidelijkheid zal er zijn ten aanzien van de op Sombart (1906) geïnspireerde vraag of mobiliteit tot een afname van politiek-sociale tegenstellingen leidt. In deze bijdrage hebben we geprobeerd op deze vraag een antwoord te geven door gegevens voor Nederland te presenteren over de periode 1970-1992.

Als eerste hebben we laten zien dat er een samenhang bestaat tussen sociale klasse en politieke voorkeur. Handarbeiders hebben gemiddeld een meer linkse politieke voorkeur dan hoofdarbeiders. Bovendien blijkt dat de handarbeiders meer geneigd zijn thuis te blijven bij verkiezingen. Gegevens over de periode 1970-1992 laten zien dat de relatie tussen sociale klasse en politieke voorkeur zowel voor mannen als vrouwen zwakker aan het worden is. Om te kijken of mobiliteit verantwoordelijk is voor het afnemende verband hebben we ook onderzocht of degenen die niet mobiel zijn, de zogenaamde intergenerationeel immobielen, geen afnemende trend vertonen in de relatie tussen sociale klasse en politieke voorkeur. Aangezien we ook voor deze laatste groep een afnemende trend konden waarnemen, kunnen we concluderen dat intergenerationele mobiliteit weliswaar van invloed is op de politiek-sociale tegenstellingen, maar dat deze niet alleen het afnemende verband tussen sociale klasse en politieke voorkeur kan verklaren. De conclusie dat er sprake is van een afname van de traditionele democratische klassenstrijd is in overeenstemming met wat de politicoloog Inglehart (1977) verwacht. De traditionele links-rechts discussie wordt volgens hen langzaam overgenomen door nieuwe issues als milieubescherming. In hoofdstuk 12 van dit boek komt dit uitgebreid aan de orde.

De sociale klassepositie is niet alleen relevant voor de verklaring van 'stemgedrag'. Onderzoek wijst ook uit dat zelfs als men rekening houdt met andere relevante factoren, handarbeiders meer thuisblijven bij verkiezingen dan hoofdarbeiders. Tot slot hebben we laten zien dat het een inadequaat uitgangspunt is om bij de verklaring van de politieke voorkeur van werkende vrouwen de klassepositie van hun echtgenoot als uitgangspunt te nemen. Werkende vrouwen kunnen in dit opzicht beter geclassificeerd worden naar hun eigen beroepsklasse. Het belang van deze bevinding wordt nog eens benadrukt door het feit dat relatief steeds meer vrouwen gaan deelnemen aan het arbeidsproces.

Figuur 11.2 Het percentage mannen en vrouwen dat niet heeft gestemd, naar eigen klasse, klasse vader en klasse echtgenoot; 1971-1989.

Noot

- 1 Bij de interpretatie dienen we rekening te houden met het feit dat in kiezersonderzoeken de opkomst altijd wordt overschat. Dit impliceert dat de niet-stemmers onderverteenwoordigd zijn. We assumeren dat dit geen invloed heeft op de sterkte van de causale relaties.

Literatuur

- Abbott, P. & Sapsford, R. (1987). *Women and Social Class*. London: Tavistock.
- Acker, J. (1973). Women and Social Stratification: a Case of Intellectual Sexism. *American Journal of Sociology*, 78, 936-945.
- Alford, R. (1963). *Party and Society* Westport Connecticut: Greenwood Press.
- Andeweg, R.B. (1982). *Dutch voters adrift: an explanation of electoral change 1963-1977*. Leiden: proefschrift.
- Berkel M. van & Graaf N.D. de (1993). *De sociaal-economische klassepositie en politieke voorkeur van partners*. Paper gepresenteerd voor het Politicologenetmaal 1993, Soesterberg.
- Breen, R. & Whelan, C.T. (1994). Social class, class origins and political partisanship in the Republic of Ireland. *European Journal of Political research*, 26, 117-133.
- Britten, N. & Heath, A. (1983). Women, Men, and Social Class. In Garmarmikow (Ed.) *Gender, Class, and Work*. London: Heinemann.
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E. & Stokes, D.E. (1960). *The American Voter*. New York: John Wiley & Sons.
- Clifford, P. & Heath, A. (1993). The Political Consequences of Social Mobility' *Journal of the Royal Statistical Society*, 156, 1-11.
- Deth, J. van (1986). Political science as a no-risk policy: The american voter and contemporary voting research. *Acta Politica*, 21, 185-199.
- Eisinga, R., Felling A., Peters J., Scheepers, P. & Schreuder, O. (1992). *Religion in Dutch Society 90*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Erikson, R. & Goldthorpe, J.H. (1992). All in the Family? A Comparison of the Conventional and the Individual Approach to Class Assignment. *Acta Sociologica*, 35, 95-106.
- Evans, G., Payne, C. & Heath, A. (1991). Modeling trends in the Class/Party relationship 1964-87. *Electoral Studies*, 10, 99-117.
- Goldthorpe, J. (1983). Women and Class Analysis: In Defense of the Conventional View. *Sociology*, 17, 465-488.
- Graaf, N.D. de & Ganzeboom, H. (1990). Cultuurdeelname en opleiding: een analyse van statusgroep-effecten met diagonale referentiemodellen. *Mens en Maatschappij*, 65, 219-244.
- Graaf, N.D. de & Heath, A. (1992). Husbands' and Wives' Voting Behavior in Britain: Class-dependent Mutual Influence of Spouses' *Acta Sociologica*, 35, 311-322.
- Graaf, N.D. de, P. Nieuwbeerta & A. Heath (1995). Class Mobility and Political Preference: Individual and Contextual Effects. *American Journal of Sociology*, 100, 997-1027.
- Graaf, N.D. de & Ultee, W. (1987). Intergenerationele mobiliteit en politieke verhoudingen. *Acta Politica*, 22, 3-37.
- Graaf, N.D. de & Ultee, W. (1990). Individual Preferences, Social Mobility and Electoral Outcomes. *Electoral Studies*, 9, 108-31.
- Graetz, B. (1991). The class location of families. *Sociology*, 25, 101-118.
- Hayes, B.C. & Jones F.L. (1992). Marriage and political partisanship in Australia: Do wives characteristics make a difference? *Sociology*, 26, 81-101.
- Heath, A.F., Jowell, R. & J. Curtice. (1985). *How Britain Votes*. Oxford: Pergamon.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Korpi, W. (1983). *The democratic class struggle*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Lijphart, A. (1968). *The Politics of Accomodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press.
- Nieuwbeerta, P. (1995). *The Democratic Class Struggle in Twenty Western Industrial Countries, 1945-1990*. University of Nijmegen: Dissertatie.
- Nieuwbeerta, P. & Ganzeboom, H. (1995). *International Stratification and Politics File* (documentation of a dataset of national surveys held in 17 countries 1956-1991). Amsterdam: Steinmetzarchief.
- Nieuwbeerta, P. & Graaf, N.D. de (1992). Intergenerationele klassenmobiliteit en politieke voorkeur in Nederland tussen 1970 en 1986. *Mens en Maatschappij*, 67, 255-272.
- Nieuwbeerta P. & Graaf N.D. (1993). Intergenerational Class Mobility and Political Preferences. *The Netherlands' Journal of Social Sciences*, 29, 28-45.
- Piven, F. & Cloward R. (1989). *Why Americans don't vote*. New York: Pantheon Books.
- Schmeets, J. & Molin, E. (Eds.) (1989). *Nationaal Kiezersonderzoek 1989: kerncijfers*. 's-Gravenhage.
- SCP (1988). *Sociaal en Cultureel Rapport*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Smeenk, W. (1993). *Stemmen en thuisblijven bij verkiezingen in Nederland en de Verenigde Staten: Een theorie van normgeleid gedrag ter verklaring van stemmen bij verkiezingen getoetst in twee landen* (afstudeerscriptie) Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Sobel, M.E. (1981). Diagonal Mobility Models: a Substantively Motivated Class of Designs for the Analysis of Mobility Effects. *American Sociological Review*, 46, 893-906.
- Sobel, M.E. (1985). Social Mobility and Fertility Revisited: Some New Models for the Analysis of the Mobility Effects Hypothesis. *American Sociological Review*, 50, 699-712.
- Sombart, W. (1906). *Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus?* Mohr, Tübingen.
- Sørensen, A. (1994). Women, Family and Class' *Annual Review of Sociology*, 20, 27-47.
- Sorokin, P.A. (1957). *Social and cultural mobility*. Glencoe: Free Press. Dit is een uitgebreide versie van Sorokin, P.A. (1927). *Sociale Mobility*. New York: Harper.
- Thomsen, S.R. (1987). *Danish Elections 1920-79, A Logit Approach to Ecological Analysis and Inference*. Aarhus: Politica.
- Ultee, W., Arts, W. & Flap, H. (1992). *Sociologie*. Assen: Van Gorcum.
- Ultee, W. & Ganzeboom, H. (1993). *Familie-enquête Nederlandse bevolking 1992-1993* (datbestand). Nijmegen: Vakgroep Sociologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Den Uyl, J. (1951). *Verkiezingen in Nederland*. Wiardi Beckman Stichting.
- Weakliem, D. (1992). Does social mobility affect political behavior? *European Sociological Review*, 8, 153-165.